

postignuta slučajno, autor ne naglašava dovoljno nedostatke korištenih procedura prikupljanja podataka, tj. dolaska do ispitnika. Iako je u kvantitativnom dijelu istraživanja koristio *snow-ball* metodu, a u kvalitativnom intervjuirao osobne poznanike, pri interpretaciji rezultata provedenog istraživanja bez ograda ih generalizira i predstavlja kao obilježja populacije.

Konačno, treba napomenuti kako, unatoč navedenim propustima, knjiga *Iseljavanje Hrvata u Njemačku* te samo istraživanje Tade Jurića predstavlja vrlo vrijedan i značajan poduhvat u kontekstu praćenja migracijskih tokova, karakteristika samih iseljenika, njihovih stavova i vrijednosti, te najvažnije njihovih motiva odlaska iz domovine, dolaska u Njemačku te (ne)planiranja povratka. Rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kako svima koji se bave ili planiraju baviti ovom temom, tako i kreatorima migracijskih politika u Hrvatskoj, ali i Bosni i Hercegovini budući da autor, uz njihovu kritiku, u više navrata kroz prikaz rezultata upućuje na koje bi se aspekte migracija one trebale usmjeriti kako bi spriječile daljnje iseljavanje, potaknule povratak iseljenih, ali i iskoristile njihov odlazak i boravak u inozemstvu, u vidu promocije i privlačenja budućih ulaganja. Naposljetku, valja napomenuti da ovom knjigom autor uistinu potiče čitatelja na daljnje informiranje o temi, a zasigurno i stručnu javnost na sustavnije istraživanje iste, što je kako sam navodi, uz poticanje promjena u smislu formiranja strateških dokumenata usmjerenih na reperkusije migracija, i bio jedan od motiva za provođenje ovog velikog istraživanja.

Ivana Čavar

Robert Posavec
PANK PODUZETNICI
ACT GRUPA – Potporna zadruga,
Čakovec, 2018., 323 str.

Pank poduzetnici je knjiga Roberta Posavca objavljena 2018. godine u izdanju ACT Grupe, uoči 15. godišnjice njena djelovanja. U knjizi je prikazan put dvojice mladih društvenih poduzetnika iz Murskog Središća, Teodora Petričevića i Stjepana Mikeca, te njihovih prijatelja i suradnika, od lokalnog aktivizma sudionika koji su bili isključivo volonteri, do visokog profesionalizma nekoliko povezanih poduzeća koja danas imaju znatan kapital i znatan broj zaposlenika. Knjiga se sastoji od 16 poglavlja unutar kojih se pobliže prikazuje svaka faza djelovanja ACT Grupe.

Knjiga započinje opisom studentskih dana Teodora Petričevića i Stjepana Mikeca u kojima su se počeli ozbiljnije baviti aktivizmom. Nakon prvog neuspjelog pokušaja studiranja (kasnije su obojica nastavili obrazovanje, a Petričević je uspješno završio nekoliko studijskih programa) vraćaju se u svoj rodni kraj, gdje ne napuštaju civilnu scenu već organiziraju razne akcije, koncerte i kampove na kojima sudjeluju aktivisti iz obližnjih zemalja. Iako je posjećenost bila mala, ovakvim aktivnostima održavao se „žar“ međimurske aktivističke scene. Drugo poglavlje posvećeno je osnivanju udruge i prvim projektima. Sve je započelo početkom 2003. godine kada je osnovana udruga ACT, odnosno Akcija za civilu transparentnost, iz koje se kasnije razvija ACT Grupa. Udruga je osnovana u obiteljskoj kući Teodora Petričevića, a osnivačkoj skupštini prisustvovalo je šest osoba. Na samom početku udruga nije imala zaposlenika već se oslanjala na rad

volontera, dok su se financirali isključivo donacijama. Autor smatra da je prvi projekt ACT-a, *Infoshop Tabula Rasa*, bio prekretnica u razvoju ove udruge. *Tabula Rasa* je unutar svoje zbirke imala mnoge fanzine i časopise u kojima su se nalazili politički tekstovi koji su zagovarali pravo pojedinca na slobodno udruživanje, što je ujedno temelj aktivizma i nezavisne kulture. Na taj je način ACT želio pružiti građanima alternativne izvore informacija i znanje koje nisu mogli pronaći u postojećim gradskim i školskim knjižnicama. Osim toga, *Infoshop Tabula Rasa* je prvi projekt za koji je ACT dobio poveću svotu novca kojeg su uložili u nabavu opreme i daljnje širenje.

Treće poglavlje govori o prvim programima ACT-a i njihovu djelovanju unutar zajednice.

Ubrzo nakon osnutka udruge nastao je i *Klub*, program koji se odnosio na područje nezavisne kulture. Dio *Kluba* je i *Hacklab*, program ACT-a uz pomoć kojeg se uspostavio „prvi mrežni sustav koji je građanima Čakovca omogućio besplatni pristup internetu“ (str. 51). Iz *Hacklaba* su se kasnije razvile mnoge informatičke radionice kojima su mogli prisustvovati svi oni željni znanja. Cilj ovog programa, ali i onih koji su provedeni nakon njega, bio je educiranje građana te širenje civilne scene. Tri godine nakon osnutka, ACT je proveo projekt *Otvoreni mediji* kojim su, uz pomoć medija, nastavili sa širenjem civilne scene na području Međimurja. Posavec smatra da „civilna scena nikada ranije niti ikada poslije toga nije tako snažno prodrla u medijski svijet“ (str. 69). Četvrto poglavlje, kao što mu i sam naziv govori, odnosi se na slobodnu kulturu i festivale. Prvi festival koji je ACT osmislio je bio *Slobodni festival*, „godišnje okupljanje

ljudi koji su se bavili slobodnom kulturom“ (str. 75). Naglasak ovog festivala također je bio na edukaciji, odnosno na udruživanju ljudi, međusobnom izmjenjivanju ideja i u konačnici stvaranju novih partnerstava. Festival je bio koncipiran na način da su predavači i posjetitelji zajedničkim snagama radili na razvijanju pojedine ideje. Na taj način su ljudi različitih zanimanja radili na jednom problemu. Usporedno sa *Slobodnim festivalom*, Petričević je osmislio *ACTfest*, festival na kojem su nastupali isključivo glazbenici koji su propagirali ideju o štetnosti velikih diskografskih kuća i ukazivali na važnost slobodnog pristupa glazbi. Peto poglavlje posvećeno je prvim zapošljavanjima unutar ACT-a. Prve tri godine ACT je djelovao uz pomoć volontera, no 2006. godine Petričević i Mikec se zapošljavaju u ACT-u. Nakon njih zapošljavaju se i brojni drugi, te na taj način ACT nastavlja rasti. Prednost rada u ovakvoj organizaciji je mogućnost da radnici sami kreiraju svoje radno vrijeme. No činjenica da moraju osigurati plaće naglala ih je da prekinu s aktivnostima koje su im bile zabavne i više se okrenu projektima koji su donosili zaradu. Sa zapošljavanjima pojavili su se i prvi veći problemi. Na razgovore za posao često su se javljali ljudi koji nisu dijelili iste vrijednosti kao i organizacija i nisu bili motivirani za rad, što je rezultiralo mnogim neprovedenim projektima. Problem koji autor naglašava kroz cijelu knjigu je nedovoljno razrađen proces vođenja organizacije – nakon zaposlenja radnici su često bili prepušteni samima sebi. Zatim dolazi poglavlje o daljnjem jačanju ACT-a i sve većem utjecaju na razvoj civilnog društva općenito. Ovdje Posavec ističe program JAKO Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva, koji je provodila

ACT Grupa, s primarnim ciljem jačanja kapaciteta organizacija civilnog društva na lokalnoj i regionalnoj razini. Ovaj program je jedan od mnogih pokazatelja kako se ACT nije usredotočio samo na sebe, već je želja njegovih članova uvijek bila pomoći i drugim udrugama i organizacijama da uspješno djeluju na hrvatskoj civilnoj sceni. Ovaj program je pomogao mnogim udrugama da krenu s redovitim provođenjem projekata, programa, ali i sa zapošljavanjem ljudi. Posavec ovdje spominje dva problema s kojima se susreo civilni sektor. Prvi je nedovoljna razvijenost udruga da iskoriste europske fondove koji su se pojavili, a drugi je bilo ukidanje mnogih potpora i smanjenje proračuna namijenjenog civilnom sektoru 2016. godine.

Sedmo poglavlje posvećeno je prvom društvenom poduzeću u sklopu ACT Grupe, ACT Printlabu, koje se bavilo dizajnom, tiskom, fotografijom i programiranjem, i koje je do 2017. godine imalo čak 144 klijenta. Slijedeći korak u razvoju ACT Grupe bilo je drugo društveno poduzeće ACT Konto, a zatim i CEDRA Čakovec i socijalna zadruga Humana Nova. Zanimljivost u vezi s ACT Kontom je ta da su 2012. godine zaposlenice poduzeća ujedno postale i njegove vlasnice. Konto je zapravo bio eksperiment kojim je Petričević želio vidjeti je li ideja o kojoj je čitao provediva u praksi. Želja svakog radnika je da stupi na vodeće mjesto u poduzeću, no radnicima Konta to je donijelo mnoge probleme. One su same, bez prethodnog iskustva i znanja, morale organizirati rad unutar poduzeća. Rezultat ovog eksperimenta je ukazao na to da bez prethodnog educiranja, ljudi ne mogu donositi odluke kojima će poduzeće nastaviti rasti i povećavati svoje prihode. Autor se kroz cijelu knjigu osvrće na probleme koji

su se pojavljivali za vrijeme provedbe projekata, a problemima horizontalnog upravljanja u Kontu osobito se bavi u devetom poglavlju. Mnogi festivali, poput *Slobodnog festivala*, prestali su se provoditi zbog nedovoljne podrške lokalnih vlasti. Osim toga, Posavec ukazuje na nedovoljno razvijen sustav nacionalnog sufinanciranja i predfinanciranja projekata za provedbu kojih su udruge uspjele dobiti sredstva iz europskih fondova. U desetom poglavlju možemo vidjeti kako neke visoko idealistične ideje, poput horizontalnog upravljanja, u praksi nisu jednostavno provedive. Horizontalno upravljanje funkcioniralo je na način da su svi zaposlenici sudjelovali u sastancima na kojima su informirali druge o svojim aktivnostima unutar projekta. Problem je bio u tome što su ti ljudi radili na različitim projektima i ti sastanci im nisu nimalo koristili. Sljedeće poglavlje posvećeno je Socijalnoj zadruzi Humana Nova, koja se bavi prikupljanjem i sortiranjem tekstila, šivanjem te prodajom vlastitih proizvoda, a zapošljava osobe s invaliditetom. Iako se Humana Nova susrela s brojnim problemima čiji su uzrok bili nedovoljna pripremljenost osoba za rukovodeće pozicije te nedovoljna komunikacija s radnicima, autor smatra da je ona „najbolji primjer društvenog poduzeća za radnu integraciju u Hrvatskoj“ (str. 241). Nakon Humane Nove, Posavec se osvrće i na svoju direktorsku poziciju u ACT-ovom društvenom poduzeću ACT PRESS. Naglasak se i u ovom poglavlju stavlja na spoznaju da poduzeća na čije rukovodeće pozicije dolaze ljudi bez iskustva ne mogu daleko dogurati. U trinaestom poglavlju autor obrazlaže sedam zadružnih načela i povezuje ih s djelovanjem Centra za eko-društveni razvoj – CEDRA Čakovec. Osim toga, opisuje transformaciju

ACT-a u ACT Grupu. Transformacijom u ACT Grupu željeli su se riješiti svi problemi s kojima se susretao ACT, a činjenica da danas uspješno djeluju pokazuje da im je to pošlo za rukom. Četrnaesto se poglavlje odnosi na ACT-ovu inicijativu – Centar za pomoć u kući Međimurske županije (CPUK), unutar kojeg se pružaju socijalne usluge starijim osobama s područja Međimurske županije. Unutar CPUK-a su zaposlene žene, tzv. gerontodomačice, koje starijim osobama, za koje nitko ne može brinuti, donose topli obrok te im pomažu oko kućanskih poslova. Na ovaj način ACT i Međimurska županija direktno pomažu i jednoj od najbrojnijih radno marginaliziranih skupina u Međimurskoj županiji, nezaposlenim ženama srednjih godina. Nakon toga autor se osvrće na, mogli bismo reći jedan od najvažnijih segmenata civilnog društva, a to su aktivni građani i volonterstvo. ACT Grupa osnovala je i Volonterski ured Međimurja, program koji predstavlja svojevrsni „resursni centar za sve organizatore volontiranja“ (str. 329). U posljednjem poglavlju autor ukratko predstavlja ACT Grupu danas, promjene koje su se dogodile od osnutka ACT-a i ono što planiraju u budućnosti.

Robert Posavec s mnoštvom subjektivnih dojmova prikazuje cijeli razvojni moment ACT Grupe, koja je pokrenuta u prostoriji od 12 kvadratnih metara uz korištenje neformalnih, ad hoc metoda, da bi se razvila u grupu koja danas djeluje ne samo u Međimurju, već diljem Hrvatske i izvan nje. Ono što ovu knjigu razlikuje od drugih je činjenica da su, osim brojnih uspješnih projekata, osnovanih poduzeća i zadruga, bez cenzure prikazani i mnogi problemi i greške s kojima se ACT Grupa

susretala tijekom 15 godina svog postojanja. Upravo zbog takve otvorenosti u iznošenju poteškoća možemo reći da knjiga *Pank poduzetnici* predstavlja svojevrsni neformalni priručnik za društvene poduzetnike. Iz nje možemo naučiti nešto o društvenom poduzetništvu općenito, kako otvoriti novo poduzeće, kako neke visoko idealistične ideje ne mogu biti primijenjene u stvarnosti, o realitetu horizontalnog upravljanja, neuređenosti sufinanciranja i predfinanciranja projekata, te brojnim drugim poteškoćama s kojima bi se društveni poduzetnici mogli susresti, a obično nisu prikazane u tipičnim priručnicima. Najveći problem s kojim se ACT Grupa susrela jest slaba podrška lokalne samouprave, a možemo reći da je to problem s kojim se susreću i brojne druge organizacije u Hrvatskoj. Problemi u poslovanju ACT Grupe prouzročili su i nekoliko ostavki, između ostalog i ostavku autora ove knjige. No unatoč tome ACT Grupa je izvrstan primjer kako se uz pomoć inovativnosti, konstantnog rada, educiranja, međusobne suradnje i želje za unaprjeđenjem civilne scene može izrasti u jednu od središnjih poslovnih grupa za društveno poduzetništvo u Hrvatskoj.

Ono što se može navesti kao negativna strana je nelektoriranost teksta, na što je trebalo obratiti pozornost s obzirom na cjelokupnu vrijednost ove knjige. Bez obzira na to, ova izrazita čitka knjiga može se preporučiti svima onima koji žele znati više o ACT Grupi, ali i o stvarnoj slici trećeg sektora i društvenog poduzetništva u Hrvatskoj.

Tihana Kuzmić